

RIBNIŠKI KROŠNJARJI V TUJEM IN V DOMAČEM OKOLJU



Prispevek obravnava predvsem krošnjarje iz Ribniške doline, ki so si služili kruh kot krošnjarji z lesenimi izdelki domače obrti. Posreduje del izsledkov magistrske naloge z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, ki sem jo pod naslovom Dolenjski krošnjarji na Dunaju pripravila pod mentorstvom prof. dr. Janeza Bogataja. Obravnavani krošnjarji so z doma odhajali spomladi, vračali pa so se jeseni oziroma najkasneje do 1. novembra, dneva mrtvih oz. vseh svetih. Toda njihova kratkotrajna, sezonska migracija je lahko prehajala v trajnejšo ali trajno migracijo, ko so se le redko ali se sploh niso več vračali domov. Prispevek obravnava zlasti odnos do krošnjarjev tako v okolju, kjer so krošnjarili, kot v domačem okolju, iz katerega so odhajali in v katerega so se vračali po svojih krošnjarskih poteh. Krošnjarjevo delo opredeljuje prodaja iz kraja v kraj, od hiše do hiše, brez stalnega prodajnega mesta.

V tujem okolju

Za krošnjarje na splošno je značilno, da so jih avtorji s tistih območij, s katerih so prihajali, obravnavali s pozitivnim predznakom, medtem ko so avtorji z območij, na katera so krošnjarji prihajali po svojih trgovskih poteh, o njih pisali iz drugega zornega kota, pogosto tudi odklonilno. Tako so jih prvi omenjali kot dinamične in zabavne ljudi, ki skušajo na hudomušen način čim več iztržiti. Drugi so dinamično življenje krošnjarjev raje opisali kot potepuško, namesto zabavnih so jih označili za vsiljive, namesto hudomušnega načina prodaje pa so poudarjali zvijačnost in celo goljufijo. Francoska raziskovalka Laurence Fontaine je v delu, ki je v angleškem prevodu izšlo leta 1996 z naslovom *History of Pedlars in Europe*, zapisala, da je bil krošnjar v primeru nezaželenega ali kaznivega dejanja v tujem okolju vedno prvi osumljen, tako npr. v primeru tatvine, podtaknjenega ognja, izbruha upora ali zarote, ali pa so mu pripisali očetovstvo nezakonskega otroka (Fontaine 1996, 2, 20, 164-165). Poleg tega je omenila krošnjarstvo kot krinko, pod katero se je lahko skrivalo beračenje (Fontaine 1996, 145). Ludwig Kren se je v prispevku ob 500-letnici krošnjarskega dovoljenja prebivalcem kočevskega gospostva - izdano je bilo leta 1492 in je veljalo tudi za ribniške krošnjarje - vprašal, kakšno ceno so morali krošnjarji plačati za svoj način življenja: "Doma povsod in nikjer, zaradi ločenosti odtujeni družini, soseski, skupnosti; izpostavljeni vremenu, nevarnostim ceste in ogrožen; zaradi narave obrti pogosto malo cenjeni kot ljudje - izvesek: Krošnjarjenje in prosjačenje prepovedano! še predobro osvetli razmere."¹ Mimogrede bi na tem mestu opozorila na vzporednice s prepovedmi prodajanja, ki jih nekatere javne ustanove in podjetja na

Slovenskem obešajo ob vhodu v svoja poslopja ali prostore v 90. letih 20. stoletja in so namenjene prodajalcem brez stalnega prodajnega mesta, t. i. akviziterjem. Iz pregleda krošnjarskih pravic Heinricha Coste iz leta 1834 je razvidno, da so oblasti vedno strogo nadzorovale krošnjarje, ki niso pomenili le konkurence trgovcem, temveč bi v svojih krošnjah, omotih in podobnem utegnili prenašati ukradeno ali prepovedano blago, pa tudi sami bi lahko bili storilci kaznivih dejanj (Costa 1834, 1-9). Arnold Raesch je leta 1897 na Dunaju objavil odgovor na vsesplošno pritoževanje trgovcev nad krošnjarjenjem, ker so si želeli predvsem odpraviti konkurenco. Raesch se je postavil na stran krošnjarjev (*Hausirer*), torej potujočih prodajalcev, ki pa jih je ločil od potujočih obrtnikov (Raesch 1897, 20). Večina drugih avtorjev je obe skupini, tako kot patenti, navadno obravnavala skupaj pod skupnim nazivom *Hausirer* oziroma *Hausierer*. Podobno razpoloženje do krošnjarjev je bilo verjetno tudi na Slovenskem, kar bi lahko sklepali že po prispevku v *Novicah* leta 1852: "...drugi so mislili, da je bolje, če se ta kramaritev prepove, ker je že sedaj tako v vsaki vasi kramar, tedaj pohišniga kramarenja treba ni, in ker se marsikaj goljufije po tem zgodi." (Nova... 1852, 413) Zlasti za obdobje med svetovnima vojnama najdemo v Arhivu Slovenije obsežno arhivsko gradivo z zahtevami po prepovedi krošnjarjenja na slovenskem območju. Gremij trgovcev za politični okraj Ljubljana in okolica je Zbornici za trgovino, obrt in industrijo predlagal, da krošnjarstvo ukine. Kot vzroke za svojo zahtevo je navedel: "Obrt krošnjarjenja izvršujejo osebe, ki so delomržne, sicer po svoji fizični moči za vsako težko delo zmožne, pohajajo cele dneve in tedne po vaseh, ob tržnih dnevih in nedeljah prodajajo po mestu pred očmi legitimnih trgovcev in v zasmeh obrtnih oblasti"; "država je vsled krošnjarjenja

odškodovana na obrtnem, dohodninskem in prometnem davku, ker nima tozadevno nikake kontrole"; "nemoralnost take obrti leži na dlani, ker se na tak način podpira temne elemente, vlomilne družbe in vlačugarstvo ter državi nevarno in opasno vohunstvo." (TOI...) Gremij trgovcev za politični okraj Litija se je pritožil, da krošnjarji "pridejo na dan izplačila v velikih množinah... Na dan, ko prejme delavec plačo, je veselo razpoložen in v tem razpoloženju si marsikdo privošči tudi kozarec vina čez mero, kar je za krošnjarja najboljša prilika, da delavca po svoji volji izkoristi." (TOI...) Gremij trgovcev v Kamniku je leta 1926 v svoji pritožbi zapisal, da so večinoma krošnjarili z inozemskim in pretihotapljenim blagom: "Krošnjarji oberejo hišo za hišo, tudi gostilne, vsiljujejo ljudem razno nepotrebno šaro za drag denar, ki ga odnesejo iz kraja. Trговец naj pa potem ljudem, ki so izdali za nepotrebne reči denar, daje sol in petrolej na upanje! V tej zadevi bi bila enkrat brezobzirnost res na mestu." (TOI...) Gremij trgovcev v Radovljici je istega leta zapisal: "Tuji elementi krošnjarijo često z utihotapljenim blagom in so večkrat v zvezi s tihotapci. Na eni strani taka kupčija škodi domačim trgovcem, ker jim v cenah konkurira, na drugi pa oškoduje državo./Tudi politično sumljivi ljudje in državi nevarni vohuni lahko opravljajo svoj pogubni posel pod krinko nedolžnega krošnjarstva" (TOI...). Gremij trgovcev v Ljubljani je menil, da se je krošnjarstvo "v zadnjem času, osobito pa v Ljubljani tako razpaslo, da postaja javna nadlega, pred katero ni nihče več varen". Gremiji so zahtevali dosledno upoštevanje krošnjarskega patenta iz leta 1852, krošnjariti v obmejnih krajih pa naj bi bilo dovoljeno le domačinom, in sicer tistim, ki so politično zanesljivi. (TOI...) Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani je leta 1928 sprejela ostrejša ukrepe, s katerimi so poostrili tudi kazni za kršilce patenta iz leta 1852. (TOI...)²

Razne pritožbe so se vrstile skozi vse obdobje med svetovnimi vojnami in so bile usmerjene proti krošnjarjenju z različnim blagom - od metel do copat, združenje pekov je napadlo krošnjarje s pecivom in podobno. A iz njih razberemo tudi, da so gremiji ločevali tri vrste krošnjarjev: domače potujoče prodajalce z raznovrstnim, tudi prepovedanim blagom, tuje potujoče prodajalce s takšnim blagom ter ribniške in kočevske potujoče prodajalce izdelkov domače obrti. Obtožbe so bile pogosto ostre in nepopustljive, toda do krošnjarjev z domačimi izdelki, npr. do



Poročna fotografija krošnjarja z lesenimi izdelki Jožeta Pucelja iz Kota pri Ribnici iz leta 1932. Med svetovnimi vojnami in po 2. svetovni vojni je krošnjaril zlasti na Gorenjskem. Izvirnik fotografije hrani Štefka Pucelj, Kot pri Ribnici.

ribniških krošnjarjev, so izražale strpnost in celo naklonjenost. Tako je gremij trgovcev za politični okraj Ljubljana in okolica zapisal, da je krošnjarstvo glede na razvito trgovino nepotrebno - razen krošnjarstvo z izdelki "domače industrije" (TOI...).

Za območje Dunaja in širše okolice, v članku omejeno s kraji Absdorf, Groweikersdorf, Marchegg, Bruck an der Leitha ter z Wiener Neustadtom in

1 Überall und nirgends zu Hause; durch die Trennung der Familie, der Nachbarschaft, der Gemeinschaft entfremdet; dem Wetter, den Gefahren der Strae ausgesetzt ein bedrohtes Leben fihrend; von der Natur des Gewerbes her oft als Mensch wenig geschätzt - das Schild: Hausieren und Betteln verboten! beleuchtet die Situation zur Genge." (Kren 1993, I (7)).

2 Primerjaj tudi: Uredbe... 1928, 529-530.



Brata Ludvik in Karel Govže v času med svetovnimi vojnami. Oba sta bila krošnjarja z lesenimi izdelki. Izvirnik fotografije hrani družina Porenta, Slatnik.

Badnom, nimamo na voljo pisnega vira, ki bi za katero koli obdobje pričal o odnosu do slovenskih, celo ribniških krošnjarjev. Vsaj za obdobje med svetovnimi vojnami pa lahko o njem sklepamo po izjavah nekdanjih krošnjarjev. Nekateri informatorji so poudarili, da so jih v novem okolju lepo sprejeli in niso čutili nikakršne stigmatizacije, sploh pa ne v primerjavi s krošnjarjenjem po Sloveniji, kjer so jo. To potrjujejo tudi naslednje izjave, ki jih tako kot vse druge izjave informatorjev v članku podajam v delno poknjženi obliki:

“So v redu ljudje to... Da bi kakšen spor bil ali... da bi nam kakšen kaj ukradel... Ni bilo nobenega primera. Pa tudi: Dvakrat (dve sezoni, op. avt.) sem bil v Avstriji, pa nisem enega tepeža videl po gostilnah ali to. Takrat smo se zmeraj pretepali. Tam je kultura bila na višku. Pri nas je bilo bolj tako kot v Ameriki. Sam tepež. Dostikrat so kakšnega tudi zaklali. Oklali, kar jaz pomnim. ... So bili spoštljivi do nas. Nas niso špotali. Tukaj po Sloveniji so nas špotali: Ribničan Urban, po celem svetu znan... Vse sorte so nam naprtli... Ne, ne,

niso nikjer nadlegovali nas. Tukaj po Sloveniji nas je otročad, tam pa ne.”³

“Nas so obrajtali tam, nas, slovenske krošnjarje. Smo bili prijatelji z njimi.”⁴

Drugi so imeli drugačne, tudi negativne in boleče izkušnje, kakršne pa ob stikih različnih narodov, slojev in poklicev niso redke.

“Dosti zaničevanja. Pa vse sorte so se ljudje norca iz nas delali, ko smo hodili... Je bil tak, malo... zaničevan posel.”⁵

“Ko sem bil tako čedno opravljen! Pa je še kakšen... ‘Cigajnarbanda!’ kje kakšna ženska zabrusila nazaj, ko sem prodajal. Včasih... Ko sem po stanovanjih... Zvonec moraš obrniti, ko si šel v hišo, bi rekel - petnadstropno ali kamor je bilo, tam je vse mesto - hiša poleg hiše. Pa si katero vzdignil, ker je šla gospoda popoldne spat. Nervozna, pa ko ima tisti špijonkel na vratih, luknjica, pa samo skozi pogleda, kdo na oni strani zvoni. ‘Cigajnarbanda!’... Sem razumel, da me je sšpotala. Pa sem šel naprej.”⁶

“Večkrat sem bil užaljen od Nemcev, Avstrijcev.”⁷

V Avstriji so med svetovnimi vojnami krošnjarji z mešanim blagom, ki so večinoma prihajali z Balkana, imeli vzdevek “Der billige Jakob”⁸ (Mondl 1985, 4). Na Salzburškem še vedno tako poimenujejo tudi slovenske krošnjarje z lesenimi izdelki, ki edina na tem območju nadaljujeta dejavnost svojih predhodnikov in rojakov z ribniškega območja.⁹ Toda informatorji, ki so krošnjarili po Dunaju ali njegovi okolici, so zatrtili, da niso imeli vzdevka. Rekli naj bi jim le “Siebmacher”¹⁰ ali “Reitermacher”¹¹. Po ustnih virih jih tudi niso krajevno določali tako kot na Slovenskem, kjer je beseda *Ribničan* postala sopomenka za ribniškega krošnjarja. Pogosto so v novem okolju sami dejali, da so “iz Ljubljane” ali “iz Kočevja”, ne pa z območja Ribnice.

Po pripovedovanju so se ribniški krošnjarji zavedali, da so v okolju, ki jim je tuje, in da morajo biti do tamkajšnjih prebivalcev prijazni, pošteni in korektni.

“Nisem nikoli šimfal, špotal čez Avstrijo. Človek ne sme. Se mora tako obnašati, kjer živi, kot mora biti. Potem pa pojdi, pa zgini! Tudi če bi kdo prišel k nam v Sodražico in začel špotati, bi rekel: ‘Zgini tja, od koder si prišel!’ Ni res?”¹²

“Ampak če hodiš zdumi, moraš pa biti resnično pošten. Je pa to pa predpogoj. Če ne boš pošten, nikoli nikamor po svetu ne boš prišel kot Ribničan. Jaz sem odprl vrata, zvonil... Jaz sem na vse sorte natrofil: zlatnino, denar, vsega... No, ko odpreda na dan po dvesto hiš... Ker tujca ponavadi... ‘Ta

je bil! Sum bo takoj nanjga padel. 'Ta!' Pa žiher še tako nedolžen, ne pomaga popolnoma nič... 'Rešetar je bil. Ta je ukral.' Tudi Bog te ne bo rešil. Te bodo vsi osumili, da si ti tisti. To moraš biti pa pošten. To pa ni govora..."¹³

V domačem okolju

Krošnjariji so z doma odhajali spomladi ali še prej, vračali pa so se jeseni ali celo kasneje. Torej so zunaj svojega okolja preživeli velik del leta, njihova družina (razen starejšega sina oziroma sinov, ki so ponavadi prav tako krošnjariji) pa je ostala doma in opravila poglavitna dela na polju, ponekod cel košnjo. Če niso bili le kajzarji, so pri tem potrebovali pomoč sosedov, sorodnikov, prijateljev ali najemne delovne sile, dninarjev in dekel. To dejstvo nujno sproži vprašanje o tipu krošnjarijeve družine, o vlogi in mestu žene, ki je morala v času možev odsotnosti sama prevzeti odgovornost tako za družino kot celotno gospodarstvo, o njeni vlogi zunaj okvirov družine, o krošnjariju v družini kot zakonskem možu in očetu, o vzgoji otrok in podobno.

Laurence Fontaine je zapisala, da je življenje v skupnostih krošnjarijev v Franciji, Italiji, Španiji in drugje, ki jih je proučevala, temeljilo na vaški "kulturi odsotnosti"¹⁴. Odhod možkega iz skupnosti je bil vedno možen in ni bilo nobenega zagotovila, da se bo vrnil. Avtorica je bila pri tem pozorna na večjo vlogo žensk v takšnem okolju.

Informatorji za ribniško območje so še zlasti poudarili, da so ženske opravljale dela, ki so bila sicer naloga moških. Izrazito delo, ki je pripadalo moškimi, je bila košnjo. Pri obravnava izseljenske problematike se pogosto srečujemo s spremembami v delitvi dela v družini. Mojca Ravnik je v prispevku o izseljevanju prebivalcev Grosuplja in okolice do I. svetovne vojne opozorila, da je odsotnost izseljencev močno spremenila delitev dela v družini. Moški, ki so ostali v domačem okolju, so morali poprijeti tudi za dela, ki so jih pred izselitvijo opravljale ženske. In obratno: ženske, ki so ostale, so se morale lotiti del, ki jih je pred izselitvijo opravljal moški. (Ravnik 1981, 47) V primeru ribniških krošnjarijev velja le, da so ženske opravljale dela, ki so jih drugje moški. Obratno ne velja, ker ženske večinoma niso krošnjarije oziroma zaradi krošnjarijenja niso ostajale zdoma dlje časa. "Tukaj so ženske kosile. To pa žiher zapišete, da tukaj po Ribnici (po ribniškem

območju, op. avt.) so ženske kosile. Ker ni bilo moških, ker so šli v Avstrijo. Ženske, poleg pa tisti fantje, ki niso znali zdomat. ... Pa z otroki. ... Kakor sem bil osem let star, sem že šel s konjem na njivo. ... Tukaj je morala pa ženska vse delati. Je ona komandirala, kaj se bo skuhalo in kaj se bo naredilo. Moški je bil za preskrbeti denar tukaj."¹⁵

"To je pa problem vsake krošnjarijeve žene. Mož je recimo pol leta od doma, je bilo treba marsikje odločati, narediti in ženska se navadi pri tem komandirati, kot pravimo po ribniško. Pol pa mož pride slučajno domov, pa kakšno stvar iz rok vzame, je to že ogenj v strehi. ... To sem jaz dostikrat rekel. To... ženske od rešetarjev, to so imele vso komando pri hiši. Moja mati tudi. Ker je oče bil rešetar. Tako gre to. Nimaš kaj. Ker moža ni doma. Danes je vsaj telefon, lahko pokličeš sem pa tja. Prej ni bilo tega nič. Pismo pisat in tako naprej. Je trajalo štirinajst dni, da se je ena novica okoli obrnila. Danes se pa v desetih minutah. Je to spet drugače."¹⁶

"Ja, morate tako računati: Sigurno, eden je mogel odgovarjati pri hiši. Pa če ni bilo moža doma, je bila pa žena. Ta prva za njim. To je jasna stvar."¹⁷

"So mogle ženske same vse pokosit, pa vse ročno. ... Teško je kositi. Za žensko pa še hujše, ker ženska je le ženska. ... To je bila muka. So ženske trpele pri nas..."¹⁸

"Ženske so mogle vse rihtati, tudi kositi, koso sklepati."¹⁹

"Ženske so pa bolj trpele. Mama (tašča, op. avt.) je večkrat rekla: 'Njemu (možu, op. avt.) je bilo lahko: tisto krošnjo je dal na ramo, pa je šel. Jaz sem pa sama z otroki ostala.'"²⁰

"Pa dobile smo koga. Prej se je dobilo, tako da so rekli: 'Na žrnado.' 'Gremo pa na žrnado,' so rekli. Pa so prišli radi."²¹

Družine krošnjarijev, ki so bili mali posestniki, so za vse leto najemale dekle. Na območje okoli Sodražice in Žlebiča so prihajale predvsem iz Loškega potoka. Tako kot žena je morala tudi dekla delati dela, ki so jih v družinah, kjer niso krošnjariji, opravljali moški člani, pri premožnejših družinah tudi hlapci.

"Ženske so mogle pa vse narediti. Tisti, ki so hodili v Avstrijo, so imeli vsi dekle."²²

"Pol grunta, pa dekla je bila. Saj je bila še poleg dekla, ko sem bila že jaz. Je bilo pa tudi hudo. Meni se je tako hudo zdelo, poleg deklo plačat. Sem rekla: 'Saj sem jaz tukaj. Ni škoda denarja, da bo dekla dobila?' Jo je bilo treba plačat, ne. Sem rekla: 'Saj sem jaz tukaj. Bomo lahko naredile.'"²³ Prav zaradi velike odgovornosti in dela, ki ga je morala opraviti krošnjarijeva žena, je po ustnem

opozorilo Božene Gabrijelčič z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, rojene v Prigorici, med dekleti v tistih krajih ribniškega območja, kjer je bilo razvito lončarstvo, veljala poroka z lončarjem za boljše od poroke s krošnjarijem.

V času možev odsotnosti je odgovornost za družino in gospodarstvo prevzela žena. Toda takoj po moževi vrnitvi je spet sprejela vlogo, ki so jo imele ženske, katerih možje niso bili krošnjariji oziroma niso za daljši čas odhajali z doma. Za obdobje med svetovnimi vojnami lahko zapišemo, da so nekateri moški svojo ženo zaradi njene vloge v družini bolj spoštovali in upoštevali. Zdi se, da je bilo podobno ponekod drugod,

3 Odlomek iz pogovora z informatorjem Rudijem Zajcem leta 1997. Špotati: zmerjati. Prim. nem. spotten v pomenu 'norčevati se (iz)', 'rogati se čemu'.

4 Odlomek iz pogovora z informatorjem Antonom Koširjem leta 1996. Obrajati: spoštovati. Slovenski etimološki slovar Marka Snoja in Etimološki slovar slovenskega jezika Franceta Bezlaja ne vsebujeta tega gesla (prim. geslo rajtati v: Snaj 1997, 521).

5 Odlomek iz pogovora z informatorjem Francem Gorštom leta 1997.

6 Odlomek iz pogovora z informatorjem Alojzom Marnom leta 1997. Cigajnarbanda: ciganska tolpa. Nem. Zigeuner Bande. Špijonkel: lina na vhodnih vratih. Prim. nem. spionieren v pomenu 'vohuniti', 'oprezati'. Špotati: okarati, okregati. Prim. nem. spotten v pomenu 'zasmehovati'.

7 Pisni odgovor informatorja Alojza Šilca na pisno vprašanje P. Šega iz leta 1996.

8 Der billige Jakob = poceni Jakob.

9 Odlomek iz pogovora z informatorjem Janezom Ambrožičem leta 1997.

10 Siebmacher = sitar.

11 Reitermacher = rešetar.

12 Odlomek iz pogovora z informatorjem Dominikom Bartlom leta 1991. Šimfati: zmerjati, obrekovati. Prim. nem. schimpfen v pomenu 'zmerjati'.

13 Odlomek iz pogovora z informatorjem Alojzom Marnom leta 1997.

14 "...culture of absence..." (Fontaine 1996, 173).

15 Odlomek iz pogovora z informatorjem Rudijem Zajcem leta 1997.

16 Odlomek iz pogovora z informatorjem Janezom Ambrožičem leta 1997.

17 Odlomek iz pogovora z informatorjem Francem Gorštom leta 1997.

18 Odlomek iz pogovora z informatorjem Alojzom Marnom leta 1997.

19 Odlomek iz pogovora z informatorjem Jožetom Pakižem leta 1998. Rihtati: urejati, skrbeti. Prevzeto iz nem. richten, kar med drugim pomeni 'urediti' (Snaj 1997, 538).

20 Odlomek iz pogovora z informatorko Anico Košir leta 1996.

21 Odlomek iz pogovora z informatorko Ivano Gorše leta 1997. Žrnada: dnina. Prim. it. giornata.

22 Odlomek iz pogovora z informatorjem Jožetom Pakižem leta 1998.

23 Odlomek iz pogovora z informatorko Ivano Gorše leta 1997.

kjer so bili moške prav tako del leta zdoma, npr. v Terski dolini. Tam so svojo ženo s spoštovanjem nazivali "gospodinja". (Furlan 1992/93, 54-55)

Vendar ugotovitve, da je krošnjar na ribniškem območju spoštoval ženo, ne moremo posploševati. Več izjav jo namreč tudi izpodbija. "Mož je mislil: 'Saj moraš.' Ženska je pa tudi mislila: 'Saj moram.'"²⁴ Fantje, ki so delovali na Dunaju in širši okolici, so si ženo pogosto našli na svojih krošnjarskih poteh. Če je bilo dekle nemško govoreče, je krošnjar po poroki praviloma ostal v njenem domačem okolju. Ni znan primer, da bi jo pripeljal na svoj dom na slovensko govorno območje. Nekateri so se izselili tudi v Ameriko in se poročili tam bodisi s Slovenko bodisi z dekletom druge narodnosti. Med štirimi prijatelji iz Sodražice in okoliških vasi, ki so vedno skupaj krošnjarili po Dunaju in okolici med svetovnimi vojnami, so se trije poročili z nemško govorečim dekletom in eden s Slovenko iz domačega okolja.

Mnogi, ki so krošnjarili na Dunaju in/ali v njegovi okolici, so prodajali tudi na Hrvaškem ali v Srbiji - pogosto celo v istem letu kot na Dunaju - in tam prav tako lahko spoznali svojo bodočo zakonsko ženo.

Uspešni krošnjarji so imeli v domačem okolju, torej v okolju, kjer so imeli družino in kamor so se vračali po sezoni krošnjarjenja, velik ugled. Bili so premožnejši od tistih, ki so sodili v isti sloj, a so vse leto ostajali doma. Čeprav so morale žene krošnjarjev trdo delati in določen del leta same nositi odgovornost za vso družino in gospodarstvo, je bil uspešen krošnjar zelo zaželen ženin.

Za nekatere vasi je znano, da so bili krošnjarji iskani kot krstni ali birmanski botri. V Kotu pri Ribnici so bili "trije, ki so šli vsem (v vasi, op. avt.) za botra".²⁵ To so bili trgovec z lesnino in dva krošnjarja. Dunajskega krošnjarja iz Zamosteca so trije sorodniki iz Gornjih Lazov klicali "botrček", ker je bil vsem trem krstni boter.²⁶

Krošnjarji so tako kot vsi drugi, ki so si določeno obdobje služili kruh zunaj svojega domačega okolja, iz tujega okolja prinašali novice in ideje za boljše kmetovanje, iz enega okolja v drugega pa so prenašali tudi kulturne dobrine. Tako so npr. krošnjarji z Bavarskega in Slovaškega prinašali na Slovensko slike na steklo (Cevc 1980, 246), kostelski krošnjarji so, po pisanju Marije Makarovič, med prvimi v svojem okolju začeli nositi uro z verižico in okrasne prstane... (Makarovič 188, 36-37).

Ribniški krošnjarji so vnašali spremembe predvsem v gospodarstvu, tako npr. za

učinkovitejše obdelovanje njiv. To je veljalo še zlasti za krošnjarje, ki so delovali na območju današnje Avstrije. Navedem naj izjavi, ki se nanašata na uvajanje novosti v domače okolje ribniških krošnjarjev pred 2. svetovno vojno: "Okopalnik je bil. Še pred vojsko. Še so se smejali (vaščani, op. avt.), ker je ata naš kupil okopalnik. So se mu smejali. 'Kako bo to...?' Za krompir, ne. Pol so ga imeli pa vsi... So pa v Avstriji videli. Je bilo pa vse napredno. Ali pa okna."²⁷

"Oče je dal pa narediti taka trodelna okna. 'Ha, taka velika okna...!' So hodili poleg noter gledat (vaščani, op. avt.), kako zgleda ven čez taka velika okna."²⁸

Ob vrnitvi so domačim vedno prinesli kakšno darilo, otrokom večinoma oblačilo, npr. jopico ali pokrivalo, ženam in materam pa rute, po ustnih virih za čas med svetovnimi vojnami tudi kavo, sladkor in riž. Po navajanju Antona Lesarja sodimo, da so vsaj v drugi polovici 19. stoletja takšnemu darilu rekli "hlebec". (Lesar 1864, 17)²⁹ Poleg daril, kulturnih dobrin, idej in podobnega so se vračali z denarjem, ki so ga v večji meri trošili v domačem okolju in zato posledično pomenili korist zanj. Dohodek od krošnjarstva je pripomogel k lepemu in urejenemu videzu naselij s hišami, ki so bile po nekaterih virih iz druge polovice 19. stoletja že tedaj v veliki meri zidane. Anton Lesar je v delu, ki je izšlo leta 1864, zapisal: "Ozir selišč je sploh pomniti, da ima malo krajev lepše in večje vasi. Mislim, da preveč ne rečem, ako pravim, da je dobre dve tretjini hiš zidanih." (Lesar 1864, 6) In na drugem mestu: "Reči moram, da imate z malo izjemami lepe, prostorne, primerne, večidel zidane, v lepe verste postavljene hiše. V tem obziru imate malo sebi enacih krajev na Kranjskem, še manj tacih, ki bi vas prekosili." (Lesar 1864, 16)

Tudi informatorji so poudarili, da je tuje okolje vplivalo na krošnjarje in ti potem na svoje domače okolje. "Ta ribniška dolina je bila zmeraj nekako, da so ljudje šli ven. Ker če bi bili mi tukaj, brez teh dohodkov - ko smo hodili po svetu... Tukaj je bila revščina. Kaj je bilo? Gor, tukaj, ko so v Avstrijo hodili pred vojsko, tam se je tudi marsikaj... Bi rekel, kakor je bil moj oča, pa ti ta stari, oni so marsikaj videli gor, kakšno življenje je, razumeš? So tudi znali poleg doma svetovat, kaj se da. Tukaj v zapečku da bom sedel, ne bom prav nič vedel, kaj se dogaja kje. Tako je. Če greš po svetu, se malo razgledaš. Pa vidiš vse sorte, dobre stvari in slabe."³⁰

Pri vplivih krošnjarjev, ki so delovali v Avstriji, na svoje domače okolje moramo nenazadnje omeniti nemške besede, ki so

jih uporabljali tudi po vrnitvi domov in so postale del vsakodnevnega besednjaka. Tako so npr. v vasi Jurjevica pri Ribnici v času med svetovnimi vojnami uporabljali veliko več izposojenk iz nemškega jezika kot v krajih, iz katerih krošnjarji niso v takšni meri odhajali na nemška govorna območja. Če bi sledili teoriji sociologa Williama Fieldinga Ogburna, bi krošnjarje po nekaterih značilnostih lahko uvrstili med predstavnike "spreminjajoče se družbe"³¹, ki v nasprotju s "statično družbo"³² išče napredek in poizkuša nove stvari, ne verjame preveč v usodo in neizogibnost, v njej prevladujeta optimizem in pragmatizem, velik vpliv v njej pa si pogosto pridobijo mladi. Vendar je raziskava za čas med svetovnimi vojnami pokazala, da so vsaj tisti krošnjarji, ki so se po končani sezoni redno vračali domov, kljub dolgotrajnejši odsotnosti iz družinske in vaške skupnosti tudi v tujem okolju izpolnjevali dolžnosti, ki jim jih je nalagala vera. Po Ogburnu je to značilnost statične družbe, medtem ko v spreminjajoči se "tradicionalna vera najde bolj sovražno okolje".³³

Za številne avtorje, ki so obravnavali vprašanje kočevskih krošnjarjev, je značilno, da so bili do njihovega krošnjarjenja zadržani. Navajali so ga kot vzrok za propadanje kmetij, za odtujevanje družini in veri, za gizdavost. Do krošnjarstva na ribniškem območju so bili avtorji vsaj v 20. stoletju bolj strpni in manj kritični. Večina jih je obravnavala z naklonjenostjo; predstavljali so jih kot veseljake in prebrisance. Domnevamo lahko, da so si večjo naklonjenost pridobili zato, ker niso le npr. prekupčevali s kupljenim blagom, temveč so prodajali izdelke, narejene doma, poleg tega pa so lesene izdelke tudi popravljali in izdelovali in so torej združevali vlogo potujočega prodajalca in obrtnika, ki so ga ljudje potrebovali.

Raziskava Dolenjski krošnjarji na Dunaju, katere del izsledkov prinaša ta prispevek, je pokazala velike razlike med krošnjarjenjem na Dunaju in krošnjarjenjem v okolici, zato lahko upravičeno pričakujemo, da bi se podobno pokazalo tudi pri primerjalnih raziskavah krošnjarjenja na drugih območjih, tako npr. na preostalih območjih današnje Avstrije, v Nemčiji, Italiji, na Hrvaškem in v Srbiji, na Madžarskem in v Romuniji ter nenazadnje v slovenskem prostoru. Proučevanje ribniškega krošnjarstva na nekaterih od naštetih območij, kjer je dejavnost še navzoča, bo moralo upoštevati tudi sodobni vidik, ko se oblika krošnjarjenja sicer spreminja.

prodajanja s krošnjo ni več, število in raznolikost izdelkov se povečujeta, medtem ko so nekateri izdelki izginili ipd., vendar pa s tem pojav dobiva le druge značilnosti. Nikakor ne zamira, ampak še vedno ohranja sledi nekdanjega načina krošnjarenja. Dejavnost je v delno spremenjeni obliki, večkrat tudi pod drugimi nazivi, preživela in ostala do konca 20. stoletja. Tematika ribniškega krošnjarstva zlasti v obdobju po 2. svetovni vojni še čaka na raziskavo. Tudi raziskave tujih krošnjarjev na Slovenskem in odnos domačinov do njih bi olajšale razumevanje problematike krošnjarjev na slovenskem etničnem ozemlju in drugje, tako tudi problematike ribniških krošnjarjev.

Takšne in druge tovrstne, morda primerjalne raziskave bi prispevale k boljšemu poznavanju enega izmed tipov trgovanja, njegovih nosilcev in strank v različnih obdobjih, k poznavanju tipa trgovanja, ki nikakor ni bilo nekaj posebnega in obrobnega, temveč vsaj do časa med svetovnima vojnama, na območjih zunaj večjih naselij pa še kasneje, pomembna oblika prodaje oziroma nakupovanja.

LITERATURA IN PISNI VIRI:

- CEVC, Emilijan 1980: Likovna umetnost. V: Slovensko ljudsko izročilo. Ljubljana, str. 232-247.
- COSTA, Heinrich 1834: Das Österreichische Hausirhandelsrecht. Grtz.
- FONTAINE, Laurence 1996: History of Pedlars in Europe. Cambridge.
- FURLAN, Andrej 1992/1993: Strumenti di lavoro e cultura dell'Alta Val del Torre. (Facolt di lettere e filosofia, Universit degli studi di Udine, diplomska naloga. Tipkopis.)
- KREN, Ludwig 1993: "... zu handeln und zu gelt zu bringen..." V: Gottscheer Zeitung 90 (77) Jnner. Klagenfurt, str. I (7).
- KUMER, Zmaga 1968: Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini. Maribor.
- LESAR, Anton 1864: Ribniška dolina. Ljubljana.
- MAKAROVIČ, Marija 1988: Kostel. Ljubljana.
- MONDL, Alfred 1985: V: Beitrge zur Sachvolkskunde 11 November. Wien, str. 4-5.
- Nova postava za kramarstvo po hišah 1852. V: Novice 10/104. Ljubljana, str. 413-414.
- OGBURN, William Fielding 1964: On Culture and Social Change. Chicago and London.
- OTOREPEC, Božo 1982: Doneski k zgodovini Ribnice in okolice v srednjem veku. V: Kronika 30/2. Ljubljana, str. 79-87.
- RAESCH, Arnold 1897: Soll der Hausirhandel abgeschafft werden? Wien.
- RAVNIK, Mojca 1981: Način življenja in izseljevanje prebivalcev Grosupljega in okolice do prve svetovne vojne. V: Lous Adamič. Ljubljana, str. 41-48.
- SNOJ, Marko 1997: Slovenski etimološki slovar. Ljubljana.
- TOI, fascikel 42. Arhiv RS.
- Uredbe osrednje vlade, 266. V: Uradni list



Ivan Lovšin iz Zapotoka kot krošnjar z lesenimi izdelki na Salzburškem v začetku 70. let. Ribniško krošnjarstvo v drugi polovici 20. stoletja še čaka na raziskavo. Izvirnik fotografije hrani Francka Lovšin, Zapotok.

ljubljske in mariborske oblasti 10/7. 8. 1928. Ljubljana, str. 529-530.

- 24 Odlomek iz pogovora z informatorko Marijo Leskovec leta 1998.
- 25 Odlomek iz pogovora z informatorko Ivano Gorše leta 1997.
- 26 Podatek iz pogovora z informatorjem Tonijem Silcem leta 1993.
- 27 Odlomek iz pogovora z informatorko Ivano Gorše leta 1997.
- 28 Odlomek iz pogovora z informatorjem Janezom Gorštom leta 1997.

- 29 Avtor je v opombi na isti strani zapisal: "Hlebec" imenujemo tista darila, ki jih rešetarji nosijo družini od zdomu, t. j. s krajev, kjer so teržili z lesenino."
- 30 Odlomek iz pogovora z informatorjem Francom Gorštom leta 1997.
- 31 "...a changing society..." (Ogburn 1964, 44-61)
- 32 "...a stationary society..." (Ogburn 1964, 44-61)
- 33 "Traditional religion finds a more hostile environment." (Ogburn 1964, 61)